

NÉMETH Viktória

PhD-hallgató

**Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar,
Földtudományok Doktori Iskola és a Pallas Athéné Alapítványok
Geopolitikai Doktori Programja, Pécs**

PhD student

**University of Pécs, Faculty of Science, the Doctoral School
of Earth Sciences and Pallas Athene Foundations, Pécs, Hungary**

email: nemetviki@gmail.com

SKANDINÁVIA A GEOPOLITIKA TÉRKÉPÉN

SCANDINAVIA ON THE MAP OF GEOPOLITICS

ABSTRACT

The next study examines the position of Northern European countries in the international arena and the geopolitical factors that determine the opportunities and geostrategies of the region. During the analysis I applied a multidisciplinary approach, considering results and aspects of geopolitics, international relations, history and geoeconomics. According to the findings of the research, the position of the Northern European states is controversial in many ways. Geographically they lie on the edge of Europe. At the same time, they were able to take advantage of this position with pragmatic politics. During their history, Denmark and Sweden have become major powers at regional and many times European level. Nowadays, the small Nordic welfare states have established an exemplary economic model, and their foreign policy is also successful, especially in the field of soft power. From Hungary's point of view, they are often considered as an example of economic structure, competitiveness, neutral and active foreign policy, and the products of Nordic culture are becoming widespread. For these reasons, it is important to know more detailed the position of the region in the international system; and the development model.

Kulcsszavak: Észak-Európa, Skandinávia, geopolitika, geostratégia, világ-gazdaság

Keywords: Northern Europe, Scandinavia, geopolitics, geostrategy, world economy

1. Bevezetés

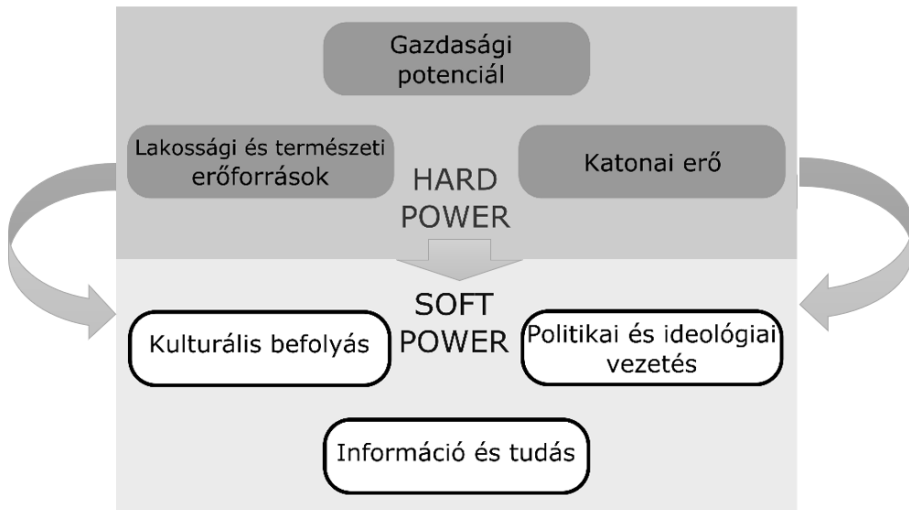
Európa északi tájai távolinak tűnnek Magyarországról, de mégis számos kapcsolódási pont létezik hazánkkal. Altalánosságban keveset tudunk a régióról, de a skandináv kultúra, irodalom, filmek vagy a lakberendezés egyre szélesebb körben terjednek el nálunk is. Ez a jelenség az északi országok jelentős puha hatalmi potenciálját mutatja. Mintaként tekintünk az ottani gazdasági modellekre és külpolitikai szerepvállalásra. Sokszor mégsem vagyunk tisztában a régió fejlődésével, vagy annak kulturális beágyazottságával. Az elmúlt több, mint másfél évtizedben, az Európai Közösségben való együttműködés szorosabbra fűzte hazánk kapcsolatait sok európai országgal, közöttük az északiakkal is. A térség megismerése fontos Magyarország számára a gazdasági, társadalmi és politikai kapcsolatosatok miatt, de az európai uniós viszonyrendszer jobb megértése érdekében is. Jelen dolgozat a geopolitikai szempontrendszer alapján vizsgálja a térséget, hogy ezáltal árnyaltabb képet kapjunk a régió fejlődéséről és nemzetközi politikai törekvéséről.

A geopolitika a hatalom térbeliségét vizsgálja. A tér és a földrajzi tényezők még napjaink is meghatározó elemei a nemzetközi politikai folyamatoknak, mint ahogy ezt Csizmadia Norbert Geopillanat című könyvében is hangsúlyozza. „*Ma, a technológia korában, mikor a mentális és fizikai terek jelentette akadályok leküzdése egyre könnyebb, hajlamosak vagyunk elfelejteni a földrajzi tényezők jelentőségét, azonban bizonyos értelemben éppen ellentétes folyamatoknak lehetünk tanúi: a földrajzi tényezők egyre meghatározóbbakká válnak a nemzetközi kapcsolatokban és a politikai viták terén is.*”¹ Szilágyi István Geopolitika című kötetében a geopolitika fogalmának változatosságára hívja fel a figyelmet, ami mellett a meghatározások egységes vonásokat is mutatnak. A tudományág a hatalom térbeli elrendeződésén kívül, annak időbeli alakulásával, és kultúránkenti eltéréseivel is foglalkozik.² Létezik több szempontrendszer, amelyek geopolitikai és geostratégiai tényezőket vesznek alapul az elemzések során, így egy országra vagy hatalmi centrumra jellemző fizikai és emberi tényezőket, természeti erőforrásokat, közlekedési-kommunikációs és technológiai adottságokat.³ Ezen tényezők tükrében Lassi Heininen (2014) összefoglalóan úgy írja le a geopolitikát, mint a fizikai tér, a természeti erőforrások és a hatalom háromszögében kirajzolódó jelenséget.⁴ A meghatározások sokfélesége a geopolitika sokarcúságát igazolja. A geopolitika tárgya, a hatalom az állandó elem. Így a későbbi elemzésnél érdemes a hatalom tényezőiből kiindulni.

A fentiekkel összhangban, az elemzés Ricardo Méndez Guitierrez del Valle által leírt állami hatalmi forrásokból indul ki (1. ábra). A szerző a

kemény és puha hatalom elemeit veszi figyelembe, így katonai erőt, gazdasági potenciált, a lakosságot és természeti erőforrásokat, a kulturális befolyást, az információt és tudást, valamint a politikai ideológiákat.⁵

1. ábra: Az állami hatalom forrásai
Map 1.: Sources of state power

Forrás: Szilágyi (2018) 376 old.

A kutatás első lépéseként fontos lehatárolni a vizsgált országok körét és adottságait, közöttük: a földrajzi elhelyezkedését, a természeti erőforrásokat és népességet. A külpolitikai irányelvek tükrében szintén szükséges megismerni a régiót, és ezzel összefüggésben a nemzetközi kapcsolatok történetét, a térség nemzetközi szerepvállalását, valamint puha és keményhatalmi eszközeit és kapacitásait. Ez utóbbiak közül a térség a kulturális hatása és gazdasági potenciálja emelkedik ki, amelyekre a dolgozat utolsó szakasza részletesebben is kitér.

2. Észak-Európa geopolitikai adottságai

A következő szakasz a fenti szempontok alapján a lakosság és természeti erőforrások elemzésével foglalkozik. Észak-Európa az ellentmondások régiójának tekinthető. A térség földrajzilag Európa periférikus részén helyezkedik el, alacsony népsűrűségű, ugyanakkor természeti erőforrásokban gazdag terület. Másrészt nagyhatalmi érdekszférák találkozásánál fekszik: Nyugat-Európa és Oroszország között. Ezzel együtt is meg tudta őrizni önállóságát, és a régió országai sok esetben hatalmi köz-

pontként tudtak fellépni. A helyi államok képesek voltak gazdasági és külpolitikai előnnyé formálni helyzetüket. Gazdaságukat és politikai kultúrájukat sokan az európai civilizáció csúcsaként tartják számon.

2.1. Észak-Európa meghatározása

A régió lehatárolásának vizsgálatakor számos szempont merül fel, földrajzi, kulturális, valamint funkcionális vagy igazgatási szempontok.⁶ A következőkben elsősorban a földrajzi, kulturális és történelmi hagyományokon alapuló jellemzők alapján mutatom be a térséget.

Az Észak-Európáról kialakult viszonylag egységes kép ellenére sem teljesen egyértelműek a régió határai és az idetartozó államok köre (2. ábra). Továbbá el kell különítenünk az Észak-Európa és Skandinávia kifejezést. A legszűkebben véve, Skandináviához három állam tartozik: Dánia,⁷ Norvégia és Svédország. A közbeszéd és néha a szakirodalom is Skandináviához sorolja a kulturálisan közel álló, földrajzilag viszonylag távolabbi Izlandot. Emellett Finnország a földrajzi elhelyezkedése, illetve történelmi fejlődése miatt szintén a régió részének tekinthető. Az Észak-Európa kifejezés ezeken az államokon túlterjeszkedhet, több más országgal kiegészülve, így a Baltikummal.⁸ Ennél is tágabb értelmezésben a régióhoz tartoznak Északnyugat-Európa államai.^{9, 10}

2. térkép: Észak-Európa és Skandinávia helye a világban
Map 2.: The place of Northern Europe and Scandinavia

Forrás: saját szerkesztés

Jelen dolgozat Dánia, Norvégia, Svédország és Finnország nemzetközi térben betöltött szerepével foglalkozik, és egyszerűsítő módon erre a négy országra használja a Skandinávia, illetve Észak-Európa kifejezést.

seket. A szélesebb értelmezésnél bemutatott Észak-Európa fogalmat, pedig a magrégió érdekszférájaként is felfoghatjuk. A történelem során, és a mai külkereskedelmi adatok alapján is látható ez az orientáció. A Baltikumra az észak-európai népek inkább, mint saját befolyási övezetükbe vonható régióra tekintettek. Addig az angolszász világgal és a Németalfölddel inkább egyenrangú viszony kialakítására törekedtek, (néha szövetségesként néha pedig ellenfélként). Ebben az esetben szorosabb kulturális és nyelvi (germán nyelvek), valamint térbeli kapcsolatok is fennállnak, (elsősorban tengeri úton). Az európai kontinensen kívül az Egyesült Államok szintén fontos partnere lett az északi országoknak, ezt többek között az a tény magyarázza, hogy az USA lakosságán belül létezik egy jelentősebb skandináv gyökérrel rendelkező csoport (közel 12 millió fő).¹¹ Másrészt, a szövetség kialakításánál Oroszország (illetve a Szovjetunió) közelsége, illetve annak nyugati irányú terjeszkedési törekvéseinek ellensúlyozása lényeges szempont volt.

1. táblázat: Az északi országok legfontosabb export és import partnerei
Chart 1.: The most important export and import partners of the Nordic countries

	Export	Import
Dánia	Németország (15,5%)	Németország (21,3%)
	Svédország (11,6%)	Svédország (11,9%)
	Egyesült Királyság (8,2%)	Hollandia (7,8%)
Norvégia	Egyesült Királyság (21,1%)	Svédország (11,4%)
	Németország (15,5%)	Németország (11%)
	Hollandia (9,9%)	Kína (9,8%)
Svédország	Németország (11%)	Németország (18,7%)
	Norvégia (10,2%)	Hollandia (8,9%)
	Finnország (6,9%)	Norvégia (7,7%)
Finnország	Németország (14,2%)	Németország (17,7%)
	Svédország (10,1%)	Svédország (15,8%)
	USA (7%)	Oroszország (13,1%)

Forrás: saját szerkesztés; CIA World Factbook (2017): Denmark, Norway, Sweden, Finland. www.cia.gov.

2.2. Természeti erőforrások és a lakosság

Az északi régió országai ugyan fizikai értelemben relatív módon nagyterjedésűek (Európa területének kb. 12%-a), erős gazdaságokkal rendelkeznek (1., 3. táblázat), de lakosságuk száma alapján a kis- illetve közepes méretű európai országai közé tartoznak (2., 3. táblázat).

2. táblázat: Az északi államok területe és népessége
Chart 2.: The territory and population of the Nordic countries

	Terület			Népesség		
	Terület nagysága (km ²)	Európai rangsor	Világ-rang-sor	Népesség száma (millió fő)	Európai rangsor	Világ-rang-sor
Svédország	450 295	5.	57.	10,0	17.	91.
Norvégia	323 802	8.	69.	5,4	28.	120.
Dánia	43 094 (a. t. n.)*	30.	134.	5,8 (a. t. n.)	25.	115.
Finnország	338 145	7.	66.	5,5	26.	117.
Összesen	1,15 millió	12%	0,85%	26,5	3,60%	0,34%

* autonóm tartományok nélkül

Forrás: saját szerkesztés; CIA World Factbook (2019): Country Comparison: Area. www.cia.gov; CIA World Factbook (2018): Country Comparison: Population. www.cia.gov

3. táblázat: Az északi államok gazdasága
Chart 3.: The economy of the Nordic countries

	Normális GDP (millió USD)	Európai rangsor	Világrangsor	GDP PPP/fő	Európai rangsor	Világrangsor	A világ 200 legnagyobb vállalatából mennyi található? (db)
Svédország	538 040	9.	22.	51 500	9.	17.	27
Norvégia	398 832	13.	28.	74 065	4.	8.	9
Dánia	324 872	15.	35.	51 643	12.	22.	14
Finnország	251 885	16.	42.	46 342	15.	28.	9
	1,5 milliárd	7,50%	1,90%				

Forrás: saját szerkesztés; World Bank (2017): GDP (current US\$). data.worldbank.org; CIA World Factbook (2017): Country Comparison: GDP – Per Capita (PPP). www.cia.gov. (csak az államok rangsorát tekintve, autonóm tartományok nélkül). Forbes (2018): Global 200: The World Largest Public Companies. www.forbes.com.

Észak-Európa bővelkedik a természeti kincsekben, emellett geopolitikai szempontból további szerencsés adottsága a hosszú tengerpartszakaszok megléte. A tengeri kapcsolat nem olyan kedvező kombinációban áll rendelkezésre, mint például Nagy Britannia esetében. Skandinávia

több félszigetből áll (Skandináv-félsziget, Jylland-félsziget), illetve számos sziget tartozik hozzá. A terület jelentős részét a Skagerrak és Kattegat szoros választja el a nyílt tengerektől. A szorosok tulajdonképpen az északi országok „Achilles inának” tekinthetők. Az első és második világháborúban is bebizonyosodott, hogy elzárásuk jelentős ellátási fennakadásokat okozhat az északi államokban, és ez elfoglalásukhoz vezethet. Mindazonáltal a hosszú tengerpart előnye már a vikingek korától megnyilvánultak. Később, az északi népek bekapcsolódtak a nagy földrajzi felfedezésekbe, illetve tengeren túli gyarmatosítási törekvésekkel rendelkeztek. Dánia Indiában, Afrikában, illetve a Karibi-térségben rendelkezett kereskedelmi telepekkel.¹² Legtartósabb gyarmatának, Grönland és a Feröer-szigetek bizonyultak, amelyek mind a máig Dánia autonóm tartományai. Emellett Svédország is igyekezett tengeren túli területekhez jutni. Afrika és a Karibi-térség állt kolonizációs törekvései¹³ homlokterében. Ugyanakkor a svédek e tekintetben kevésbé bizonyultak sikeresnek, mint a dánok. Norvégia és Finnország a középkori előzmények után a 20. század elejéig nem alkotott önálló államot, és a szomszédos országok fennhatósága alá tartozott.

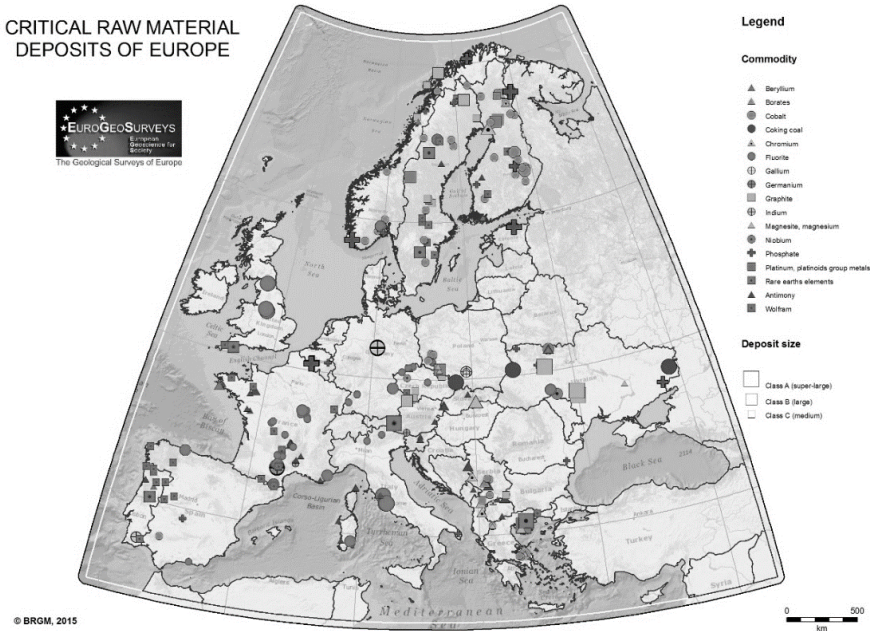
A tengerekkel való kapcsolat nem csak a két hagyományos északi hatalmi centrumra, Dániára és Svédországra jellemző. Az 1800-as évek végére, közvetlenül a norvég függetlenség kivívása előtti korszakra, Norvégia rendelkezett a világ harmadik legnagyobb kereskedelmi flottájával. Sok norvég hajós a Föld különböző pontjain tengerészként szolgált.¹⁴ Így megállapítható Alfred Thayer Mahan: *The Influence of Sea Power upon History (A tengeri hatalom hatása a történelemre)* c. művében leírt, tengeri hatalom kialakulásához szükséges, ún. tengeri népekre jellemző attitűd¹⁵ kialakult az észak-európaiaknál. A helyi országok tengerhez fűződő viszonyuk sokrétű. Napjaink húsz legnagyobb kereskedelmi flottája között van a norvég és a dán, de a svéd is számottevő nagyságú.¹⁶ Emellett mind a négy vizsgált ország rendelkezik hadi tengerészeti flottával. A halászat máig fontos szektora, elsősorban, a norvég gazdaságnak.

A régió sajátossága, hogy északon a Jeges-tenger, illetve annak melléktengerei határolják. Ez olyan speciális helyzetet teremtett a múltban, hogy Fennoskandia északi tengeri kijáratait csak korlátozottan tudta hasznosítani. Először bálavadászok, prémkereskedők és halászok települtek le a sarkkörön túl,¹⁷ valamint a mezőgazdasági tevékenység is elindult. Majd a térség bányászati tevékenység folytatására, és fakitermelésre is alkalmasnak bizonyult. A 20. század elején elindult a turizmus. Napjaink klímaváltozása jelentős átalakulásokat hoz a legészakibb zóna életében. Új, a meleg tengereken átívelő útvonalaknál rövidebb kereske-

delmi utak nyílnak meg, az arktikus vidék kőolaj- és földgázkincsek mellett különféle fémércekben gazdagok, illetve halászati lehetőségekben is bővelkednek. Ez a változás a vizsgált régió belül elsősorban Norvégiát és Dániát (pontosabban Grönland) érinti, mivel a négy vizsgált ország körül ez a kettő számít Jeges-tenger mellékinék.

Skandinávia egésze (az arktikus régió kívül is) gazdag ásványkincsekben, Svédországban vasérc, Norvégia, valamint Dánia az Északi-tengeri és a Jeges-tengeri területei alatt kőolaj és földgáz található, a szintén Norvégiához tartozó Spitzbergák pedig kőszénben gazdag. Norvégia és Svédország nagymennyiségben állít elő kiváló minőségű acélt. Továbbá Norvégiában, Svédországban és Finnországban többféle színes-, illetve ritka fémércet bányásznak.¹⁸ Ezekre a kapacitásokra jelentős ipari termelés tudott ráépülni, és a gazdasági sikerek fontos alappillérvé vált.

2. térkép: A legfontosabb fémérckek megoszlása Európában Map 2.: The Critical Raw Material Deposit in Europe

Forrás: BRGM, (2015)

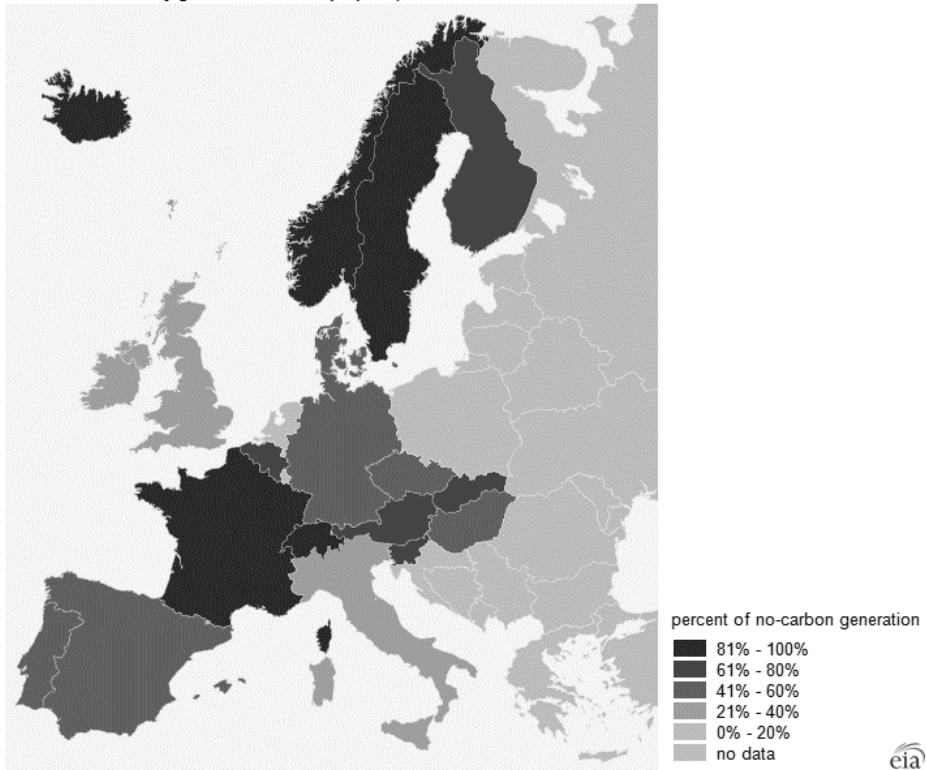
Az energiatermelés tekintetében szintén kedvező tendenciák érvényesülnek. Amellett, hogy Norvégia jelentős fosszilis energiahordozó készletekkel rendelkezik, és fejlett a megújuló energiatermelése. Európában egyedülálló módon önellátó. A többi skandináv állam is élenjár a megújuló energiára történő átállásban. Mindazonáltal az északi országok egy főre jutó ökológiai lábnyoma jelentős, hiába törekszenek a fenntartható

fejlődésre, és rendelkeznek nagy ökológiai tartalékokkal.¹⁹ Dánia egy főre jutó ökológiai lábnyoma a világon a 9. (ez már jelentős javulás eredménye), Svédország a 15., Finnország 18., és Norvégia a 19.²⁰ (Az európai országok közül rajtuk kívül az első húszban csak Luxemburg, Észtország és Belgium van.)

Mezőgazdasági szempontból a térség kedvezőtlenebb adottságokkal rendelkezik a hideg éghajlat miatt, de a halászat, az erdőgazdálkodás és állattenyésztés szempontjából kedvező helyzetben van. A dán mezőgazdasági rendszert világszerte mintaértékűnek tekintik, szövetkezeti rendszerével és a családi gazdaságokra épülő struktúrájával.

3. térkép: Nem fosszilis energiahordozó alapú energiatermelés aránya Európában
Map 3.: Non-carbon electricity generation in Europe

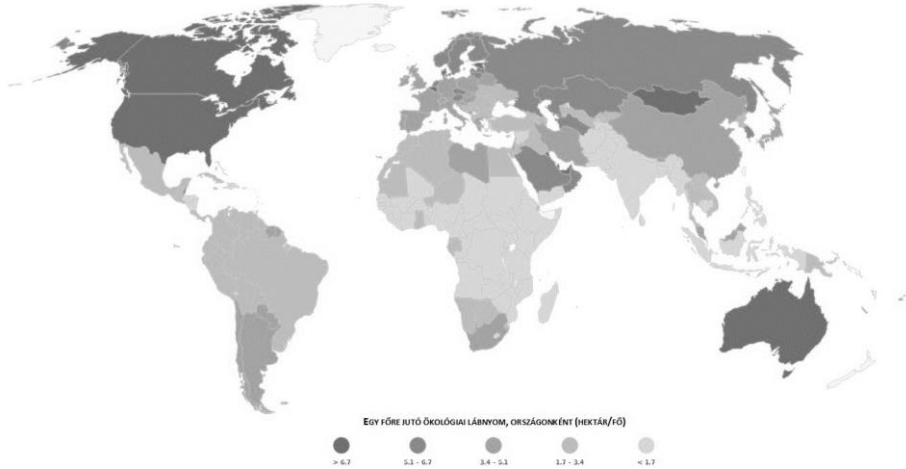
No-carbon electricity generation in Europe (2012)

Forrás: EIA (U.S. Energy Information Administration)
<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=18071> (2012)

4. térkép: Egy főre jutó ökológiai lábnyom, országonként (ha/fő)
Map 4.: Ecologic footprint by country, per capita (ha/capita)

Forrás: Global Footprint Network (2018) <https://data.footprintnetwork.org/#/?/>

2.3. Skandinávia nemzetközi helyzete történelmi perspektívából

Skandinávia története éppen annyira ellentmondásos, mint ahogyan a földrajzi helyzete determinálja. Az elmúlt évszázadok során többször váltak a nemzetközi politikai tér meghatározó szereplőivé, majd ezeket az időszakokat a világtól való elszigetelődés korszakai követték. Ez a kétarcúság máig megmaradt. A helyi államok egymáshoz fűződő kapcsolata szoros, miközben Európa irányába sokszor tapasztalhatunk kételeyeket, és hagyományos elszigetelődést.

A skandináv államok története szorosan összefonódik. Az északi germán népeket letelepedésüktől a 12–13. századig nem tagolta jelentősebb nyelvi vagy politikai határ. Több kisebb királyság és fejedelemségek alakultak ki, amelyek nyelve inkább csak dialektus szintjén tért el egymástól.²¹ Ez alól a finn területek jelentenek kivételt, nyelvi és kulturális elkülönülésük miatt. A későbbiekben a finn területek történelme is szorosan összefonódott az északi germán népek történetével. A finnek a 12. századtól hosszú évszázadokon keresztül svéd uralom alá tartoztak, amelyet időnként az orosz fennhatóság tört meg.

A századok során Dánia, Norvégia és Svédország tagolódása egyre kézelfoghatóbbá vált, de a kapcsolataik szorosak maradtak: a Kalmári Unió²² keretei között, valamint egyes skandináv városok esetében a Hanza-szövetségen²³ keresztül. A perszónáluniókon kívül, a történelem egyik első monetáris uniója a skandináv államokhoz kötődik. Az együttműködés hagyományai napjainkig megmaradtak, az Északi Tanácson vagy az északi országok védelmi szövetségén (NORDEFECO) kívül több

más nemzetközi szervezetben működnek együtt, mint az Barents Euro-Arktisz Tanács vagy az Arktisz Tanács.

A középkortól napjainkig többször átrendeződtek az erőviszonyok Skandinávián belül. A Kalmár Unió dán perszonálunió alatt egyesült. Az egység a középkor végével kezdett felbomlani, először Svédország és az uralma alatt álló finn területek váltak ki, és erősödtek meg. A dán uralom Norvégia megmaradt, egészen 1814-ig, amikor Norvégiát Svédországhoz csatoltak. A norvégok 1905-re vívták ki függetlenségüket. Finnország pedig 1917-ben vált önálló állammá.

A skandináv területek Európán belüli hatalmi státusza szintén folyamatosan változott az évszázadok folyamán. Ennek során több expanzíós hullám is megfigyelhető. A viking kor után először, Dánia rendelkezett nagyhatalmi törekvésekkel. A 16. századi földrajzi felfedezésekbe, mint feltörekvő európai szintű hatalom kapcsolódott be. Az esemény a nemzetközi tengerjog szempontjából is fontos volt. A világ első tengeri határa Dániához kötődik. Grönland partjai mentén állapították meg, a halászati zónák védelme érdekében.²⁴

A 17–18. századra Svédország fokozatosan vette át a regionális vezető szerepet, és ettől kezdve a svédek nagyhatalmi státusz kialakítására törekedtek. A 30 éves háborúban meghatározó szerepet játszottak, mint protestáns hatalom. Ugyanakkor Svédország európai szövetségeseiben nem bővelkedett. A távoli Erdély Fejedelemségben látott potenciális protestáns szövetségest, még ha az együttműködés nem lett maradéktalanul sikeres.²⁵ (Másik szövetségesevé Franciaország vált.)

Svédország megerősödését a környező államok nem nézték jó szemmel. Ez vezetett el a nagy északi háborúhoz, amelyben Svédország elveszítette a Baltikumbeli tartományait.²⁶ Az 1815-ös bécsi kongresszusra már csak, mint másodlagos európai hatalmi tényező hívták meg.

Skandinávia újkori történetében az egyik legfontosabb momentum a protestáns vallás felvétele volt. Max Weber²⁷ óta ismert az összefüggés a szorgalmas munka, gazdasági jólét és a protestáns etika között. A skandináv jóléti állam kialakulásában is a protestáns gondolkozásmód számos eleme figyelhető meg. A 20. század közepére kialakultak a skandináv politikai és gazdasági berendezkedés: az ötpárti modell és a konszenzuserősítő korporatívizmus.²⁸ Emellett talán a humanitárius külpolitika alapjai is kereshetőek a protestáns szellemiségben.

3. Skandinávia külpolitikai irányelvei és geostratégiája

A geopolitika kifejezés tulajdonképpen Skandináviában született. Rudolf Kjellen, svéd politika tudós használta először a 19. század végén. A későbbiek során nem volt hasonlóan neves skandináv képviselője a szakterületnek a régióban. Ugyanakkor a külügyi intézetek nagyhírűvé váltak. A finn külpolitikai intézet például az Oroszországgal kapcsolatos kutatószakosok, és a különleges finn-orosz kapcsolatok kialakítása miatt vált híressé. A Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézetet pedig a világ harmadik legjobb, nem amerikai think tankjaként rangsorolta a Pennsylvania Egyetem 2014-ben.²⁹ Ugyanebben a rangsorban a Dán Külügyi Intézetet a 10. legjobbként értékelték.

Az északi ország a 19. század óta a semleges külpolitika mellett köteleződtek el. Ez azonban nem jelentett visszahúzódást vagy háttérbe vonulást, sokkal inkább politikailag aktív neutralizmussá formálódott. Ebben kiemelt szerep jut a humanitárius segítségnyújtásnak, a békefenntartásnak és a közvetítő szerepnek.

A semlegesség elvét már 19. században fektették le,³⁰ de az első kiemelt jelentőségű mérföldkő az első világháború volt. Az északi országok kívülálló maradtak a háborús eseményeknél, de a hadifogolycserékben és a szembenálló felek részére biztosított ellátásban fontos szerepet játszottak. Emellett, semleges területként hírszerzési központokká váltak.³¹ Az északi országok gazdaságilag stabilan, és a nemzetközi politikában felértékelődött szerepben kerültek ki a háborúból. A semleges politika végig íveltek a 20. századon, bár sok esetben kétségbe vonták annak valóságát. A második világháborúban az egyes országok elköteleződése, illetve érintettsége máig tudományos viták tárgyát képezi. A hidegháború alatti semlegesség pedig megosztotta a régiót. Elsősorban Svédország és Finnország tartotta magát az el-nem köteleződés gondolatához. Dánia és Norvégia a NATO alapító tagjai lettek.

Az északi államok esetében un. fegyveres semlegességről van szó, számos alkalommal vettek részt az ENSZ békefenntartó akcióiban, illetve fejlett a hadiiparuk. Svédország rendelkezett nukleáris fegyverprogrammal. Az ország a világ 14. legnagyobb fegyver exportőre, Norvégia a 17., Finnország pedig a 23.³² Az egy lakosra jutó fegyverexport alapján a harmadik legnagyobb, Izrael és Oroszország után.³³ Az egy főre jutó katonai kiadásokkal rendelkező országok között pedig Norvégia 7., Dánia a 14. és Finnország a 15.³⁴

Az ENSZ-szel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy az észak-európai országok kiemelten támogatják a nemzetközi szervezetet, és felülreprezentáltak jelennek meg a legjelentősebb pozíciókban. Az ENSZ el-

ső főtítkára norvég, a második svéd volt, emellett Svédország helyettes ENSZ főtítkárt is adott. Ez a jelenség is megmutatja az északi államok jó érdekékviseletét.

Az aktivitás, a humanitárius politika és közvetítői fontos elemei vannak annak a presztízsnak, amelyet a skandináv államok kialakíthattak. Gondolhatunk például az Ahttisaari-tervre, amely a balkáni ország helyzetének rendezését célozta a 1990-es évek háborúi után. Egészen a mai migrációval kapcsolatos befogadó attitűdökig számtalan mozzanat felsorolható. Az aktív külpolitika egy további, sajátos eleme volt a nyugat és a Szovjetunió közötti hídszerep, amely különösen Finnországra volt jellemző. Olyan eseményekben csúcsondott ki, mint a Helsinki Biztonsági értekezlet 1975-ben. A szerepkör tovább öröklődését láthatjuk az elmúlt évek világpolitikájában, amikor Vladimir Putyin, orosz elnök és Donald Trump, amerikai 2018-ban éppen Helsinkiben találkoztak egymással.

Az Arktisz Tanácsban való részvétel szintén olyan lehetőséget biztosít az észak-európaiak számára, amely során rendszeresen egyeztethetnek nagyhatalmak képviselőivel, mint az USA vagy Oroszország.

A semlegesség tényleges fenntartását ma sokan megkérdőjelezik, részben a szoros NATO-val való együttműködés miatt. Ugyanakkor az Európai Unió is egyfajta elköteleződést jelent Svédország és Finnország számára. A skandináv államok esetében állandó megfontolás tárgya az uniós tagság elmélyítésének kérdése. Norvégia a kívülmaradás mellett döntött több ízben, de az EFTÁ-n keresztül együttműködik az Európai Közösséggel. Az EU-tagállamok közül: Svédországban inkább pragmatikusan kezelték a közös európai ügyeket, Dánia opt-outtal rendelkezik több kérdésben, és eddig egyikük sem csatlakozott az euróövezethez. Eközben Finnország volt a legnagyobb várakozásokkal és elkötelezettséggel az európai integráció felé.

Az aktív külpolitika ellenére a régió országai bizonyos elszigetelődést mutatnak Európa és a világ többi része irányába. Annál szorosabb egymással való kapcsolatuk, ahogy ez a dolgozat korábbi részében bemutatásra került. A régió nagy előnye más térségekkel szemben, hogy a szomszédos országokkal képesek harmonikusan együttműködni, és összehangoltan fellépni nemzetközi fórumokon. Ez a szoros szövetség mintaként szolgálhat a visegrádi együttműködés számára.

A skandináv államok külpolitikája sikeresen épített a térség adottságaira, mint a kelet és nyugat közötti helyzet. A nyugati és keleti hatalmi centrumok egymás közötti puffer zónaként használták a régiót, és sokszor szívesen vették az északi államok semleges külpolitikáját. A skandináv országok pragmatikus megfontolásait olyan kedvező megítélésű területeken mutatott aktivitással egészítették ki, mint a humanitárius po-

litika. Ugyanakkor arról sem feledkezhetünk meg, hogy az északi államok kedvező természeti adottságaik mellett támaszkodhatnak jól működő gazdasági modelljükre.

3.2. Puha hatalom – Kulturális befolyás

A nemzetközi kapcsolatok diszciplínája egyre nagyobb figyelmet fordít a puha hatalmi (soft power) tényezőkre. „A puha hatalom az a képesség, amely során mások kényszerítése vagy anyagi befolyásolása helyett, a vonzerő hatására éri el a kívánt végeredményt.”³⁵ Skandináviát gazdasági sikerei, a jóléti rendszere, a politikai berendezkedése és a jelenkori kultúrára gyakorolt hatását világszerte példaértékűnek tekintik.

Az elmúlt száz évben Magyarországon számos kutató és politikus vált az északi modell egy-egy aspektusának tisztelőjévé, és szorgalmazta a modell egyes elemeinek átvételét. Emellett hazánkban is egyre elterjedtebbek a skandináv filmek, kortárs irodalom, lakberendezés, ipari cikkek és egy szubkultúra körében az északi nyelvek tanulása is igen népszerű. Különös módon – az általános trendektől némileg eltérően – Magyarországon a finn kultúra és nyelv foglal el kiemelkedő helyet. Ennek hátterében a nyelvrokonság elmélete, és az abból kialakult, a két ország közötti kulturális alapokon szerveződő, kétszáz éves múltra visszatekintő baráti kapcsolatok állnak.

A Portland Communications minden évben mérést készít a világ országainak puha hatalmi befolyásáról. A kutatóintézet saját megfogalmazása szerint azt kívánja mérni, hogy „*a fegyveres versengés helyett, kinek a története nyer?*” Az index méri a kulturális befolyást, egy ország digitális lábnyomát, a gasztronómia elterjedtségét és a külpolitikára vonatkozó adatokat (például: külképviseletek kiterjedtsége, nemzetközi szervezetekbe való beágyazottság). A 2018-as lista alapján a svéd puha hatalmi befolyás a 8. legerősebb a világon, míg a dán a 11., a norvég a 13. és a finn a 15.³⁶ Ezt a jelentős hatást támasztja alá az a tény is, hogy az északi életérzésről és attitűdről az elmúlt években egyre több könyv jelenik meg [a finn *sisu*-ról (kurázs), a dán *hygge*-ről (kényelem vagy boldogság) és a svéd *lagom*-ról (középút vagy mértékletesség)].

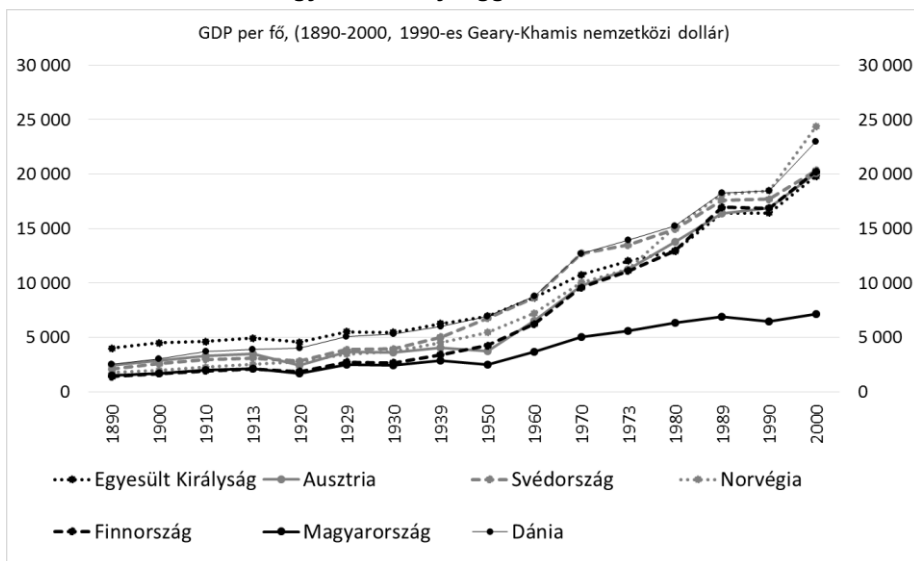
A fentiekén túl a skandináv modell, illetve skandináv attitűd árnyoldalairól is egyre több szó esik. 2014-ben jelent meg Michael Booth *A majdnem tökéletes emberek* (The Almost Nearly Perfect People) c. könyve, amely éles kritikát fogalmaz meg az északi társadalom árnyoldalairól. Az északi országokban a depresszió és a rák népbetegség, nagyarányú a gyógyszerfogyasztás, alkoholfüggőség, rendkívül jelentős a magánadósság aránya, és növekszenek a társadalmi egyenlőtlenségek. A

környezettudatos „mítosz” ellenére nagy az északi államok ökológiai lábnyoma, míg Norvégia magas életszínvonalát jelentős részben a foszszilis energiahordozók exportjának köszönheti. Emellett sok erőszakos cselekmény is történik az északi országokban, a Breivik-merénylettől, iskolai lövöldözéseken át, megemlíthető, hogy Finnországban magas a fegyvertartók aránya, és ezzel összefüggésben a gyilkosságok és öngyilkosságok száma. Svédország pedig jelentős fegyver-exportőr.³⁷

3.3. Kemény hatalom – Gazdasági potenciál

Az északi országokat a 19. század végén még, mint szegény államok jellemzik. Ugyanakkor egyes, korabeli viszonyokra visszavetített statisztikák alapján már inkább közepesen fejlett régióknak tekinthetjük (2. ábra).

2. ábra: Az északi államok GDP-je 1890-2007-ig Magyarországgal és az Egyesült Királysággal összehasonlítva

Forrás: saját szerkesztés, Tomka Béla (2009): Európa társadalomtörténete a 20. században. Osiris Kiadó. Budapest.

Az együttműködésen alapuló korporatív modell és a kiterjedt jóléti rendszer mellett több tényező segítette az északi államok gazdasági sikerét. A második fejezetben bemutatott természeti kincsekkel való ellátottságon kívül a külpolitikai irányelvek is sok esetben segítették a felendülést. A korábbiakban említett semlegesség nagy hatást gyakorolt a gazdasági fejlődésre. Az első világháborút kedvezőbb helyzetben sikerült átvészelnünk, mint a kontinens többi régiójának. A kisebb gazdasági

veszteségek, (tengeralattjáró háború okozta kiesések a szállításban), és az Európa többi része számára biztosított hadiszállítmányoknak köszönhetően. A második világháború már jóval összetettebb módon érintette a térséget. A hidegháború ismét különleges helyzetet teremtett, mint a Szovjetunióhoz közeli, de a szocialista blokkhoz mégsem csatlakozó régió számára. A háború után a Marshall-segély célországaiává váltak, (Finnországot kivéve), aminek nagy szerepe volt a fellendülésben. Finnország számára különösen jelentős volt a két blokk közötti lét, a finnek ügyesen lavíroztak a két tábor között, amit a gazdasági előnyükre tudtak fordítani. Ugyanakkor ebben messze Finnország volt a legszegényebb a régióban, és sokan a szomszédos, skandináv államokban kerestek boldogulást.

A 20. században Norvégiában és Svédországban az acél- és vasipar fellendülés hozott jelentős gazdasági konjunktúrát. Norvégia számára az északi-tengeri olajmezők felfedezése hozta el az igazi áttörést. Mindazonáltal az északi államokat sem kerülték el a válóságok, így a két világháború között, majd az 1990-es évek elején tetőzött a recesszió. Az euró-zóna krízise során gyakran elemzett példa volt az északi országok válságkezelése az 1990-es években. Több szakértő a finn és svéd gazdaság helyzetének összevetésével az euróövezet létjogosultságát, illetve válságállóságát elemezte. A krízis éveiben a két ország eltérő időszakokban és intenzitással szembesült a negatív hatásokkal. A helyzet mégsem egyértelmű az elhúzódó finn recesszióban sokan az euró mellett más tényezőket is felfedeznek.

Az északi államok gazdasága mindent összevetve rendkívül erős. A második fejezetben bemutatottak szerint, magas a GDP, valamint kiemelkedőek a versenyképesség és számtalan egyéb mutató tekintetében. Az elmúlt évszázadban kialakult nagyvállalatokra alapuló rendszernek köszönhetően az északi országokban kimagasló arányban vannak jelen nemzetközi szinten (*lásd 3. táblázat*).

4. Összegzés

Az északi országok Európa egy sajátos régiója. A kontinens többi országától való viszonylagos elszigeteltségüket előnyükre tudták fordítani. A hosszú és tagolt tengerpartszakaszok és jelentős ásványkincs készletek segítették a gazdaság és kereskedelem fellendülését. Ezen a téren jelentős tartalékokat jelenthet, elsősorban Dánia és Norvégia számára az arktikus területek klímaváltozása. Az aktív, de semleges külpolitikai irányelvek, a szoros regionális együttműködés, és a pragmatizmus hozzájárultak a nemzetközi politika területén elért sikerekhez. Az északi országok

puha és kemény hatalmi tényezők tekintetében is kedvező helyzetbe vannak, méretükhöz képest felülreprezentáltak mind a világgazdaságban, mind a nemzetközi szervezetekben.

A kemény hatalmi tényezők területén a gazdasági potenciál jelent nagy előnyt számukra, emellett katonai erővel is rendelkeznek. A katonai szövetségek helyett a régió országai sokszor inkább a kívülálló szerepet választották, vagy csak békefenntartó műveletekre korlátozták tevékenységüket. Ugyanakkor hadi iparuk szintén fejlett.

Az északi kultúra a puha hatalmakról készített rangsorban a világ élvonalába tartoznak. A skandináv államokat sokan a politikai kultúrájuk, társadalmi berendezkedésük, jóléti gazdasági modelljük és külpolitikájuk miatt mintországoknak tekintik, még ha ennek a társadalmi és gazdasági rendszernek is megvannak a maga hátrányai és ellentmondásai. Magyarországon több évtizedes hagyománya van az északi mintára való hivatkozásnak.

Az északi országok közül Magyarországhoz talán a finn modell áll a legközelebb, ennek nem csak a kulturális kapcsolatok, és a több száz évre visszatekintő baráti kapcsolatok az oka. Az északi államok közül Finnország áll a legközelebb a Közép-Európai régióhoz, történelmi fejlődését és a kulturális hatásokat tekintve. Kelet és nyugat határán fekszik. Hosszú ideig nyugati szomszédai uralma alatt állt, majd orosz befolyás alá került. Ma is több esetben közvetítő szerepet tölt be kelet és nyugat között, így az USA és Oroszország között. A természeti kincsek pedig kisebb arányban állnak rendelkezésre, mint a más skandináv államokban, ezért többször kellett hagyatkoznia saját innovatív képességére és a tudás alapú gazdasági fejlesztésekre. Az ilyen típusú fejlődési modell talán hozzáférhetőbb hazánk számára, mint természeti erőforrásokkal kevésbé ellátott terület számára.

JEGYZETEK/NOTES

1. Csizmadia Norbert (2017): Geopillanat. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 22. old.
2. Szilágyi István (2018): Geopolitika. Pallas Athene Kiadó. Budapest. 376. old.
3. Szilágyi (2018) 376. old.
4. Heininen, Lassi–hola, Joonas (2014): 'Geopolitics' of the Viking Age? in: Ahola, Joonas (szerk.): Fibula, Fabula, Fact – The Viking Age in Finland. Studia Fennica Historia. Helsinki. 296–320. old.
5. Szilágyi (2018) 376. old.
6. Flamm Benedek László (2004): Régiók, regionális politikák Észak-Európában. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapesti Corvinus Egyetem. Budapest. 145. old.

7. Dánia esetében a két autonóm régió, a Feröer-szigetek és Grönland csak bizonyos megszorításokkal sorolható Skandináviához.
8. Észtország, Lettország, Litvánia.
9. A legkiterjedtebb értelmezés szerint Észak-Európához tartozik: Egyesült Királyság, Írország, a Benelux államok, és a következő államok északi vidékei: Franciaország, Németország és Lengyelország, valamint Oroszország északnyugati területei.
10. Flamm (2004) 145. old.
11. United States Census Bureau (2010): Total Ancestry Reported. in: 2006–2010 American Community Survey 5-Year Estimates. U.S. Census Bureau. Washington.
12. Naum, Magdalena–Nordin, Jonas M. (szerk., 2013): *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity*. Springer. New York. 324. old.
13. Naum et al. (szerk., 2013) 324. old.
14. Danielsen, Rolf (szerk., 1995): *Norway: A History from the Vikings to Our Own Times*. Scandinavian University Press. Oslo. 486. old.
15. Mahan, Alfred Thayer (1890): *The Influence of Sea Power upon History*. 329. old.
16. UK Government (2018): *Shipping fleet statistics: data tables (FLE)*. Department for Transport. London.
17. Magidovič, Iosip Petrovič (1961): *A földrajzi felfedezések története*. Gondolat Könyvkiadó. 876. old.
18. Próbáld Ferenc et al. (2014): *Európa regionális földrajza 2. Társadalomföldrajz*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 780. old.
19. A jelentős ökológiai tartalék inkább Fennoskandia három, nagy kiterjedésű államára jellemző, Norvégiára, Svédországra és Finnországra. Dánia a kontinensen jóval kisebb kiterjedésű, Grönland, mint autonóm tartomány sok esetben külön kerül be a statisztikákba.
20. Global Footprint Network (2018): *Ecological Footprint Per Person*. Global Footprint Network. Oakland.
21. Helle Knut (szerk., 2003): *The Cambridge History of Scandinavia*. Cambridge University Press. Cambridge. 864. old.
22. A Kalmári Unió 1397–1524 között állt fenn, és a skandináv országokat tömörítette egy perszonálunióban, Dánia vezetésével.
23. A Hanza-szövetség városok kereskedelmi szövetsége volt a 13–17. században, amelyben a Skandináv-félsziget több városa is tagja volt. Németsalföldtől, illetve Londontól Oroszország (Novgorod) balti-tengeri partjáig számos település tartozott a kereskedelmi szövetségbe, amely sokszor került konfliktusba a területi államalakulatokkal, így például a dán uralkodókkal (Székely György 2004): *Skandinávia a dinasztikus uniók útján*. in: Klaniczay Gábor: *Európa ezer éve I. Osiris Kiadó. Budapest. 208–213. old.*
24. Békési László (2004): *A politika földrajza*. Aula Kiadó. Budapest. 206. old.
25. Gustafsson, Daniel (2004): *Svédek Magyarországon, magyarok Svédországban és a svéd-magyarok*. Svéd Intézet. Trelleborg, Svédország. 40. old.

26. Lockhart, Paul (2004): *Sweden in the Seventeenth Century*. Palgrave Macmillan. Basingstoke. 199. old.
27. Weber, Max (1995): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Cserépfalvi. Budapest. 272. old.
28. Gallai Sándor (1998): *A skandináv modell*. Aula. Budapest. 220. old.
29. McGann, James G. (2015): *2014 Global Go To Think Tank Index Report*. University of Pennsylvania. Philadelphia. 174. old.
30. Nordstrom, Byron N. (2002): *The History of Sweden*. Greenwood Press. London. 186. old.
31. Barcza György (1994): *Diplomata emlékeim, 1911–1945*. Európa Kiadó. Budapest. 430. old.
32. Wezeman, D. Peter et al. (2018): *Trends in International Arms Transfer, 2017*. Stockholm International Peace Research Institute. Stockholm. 12. old.
33. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI, 2018). *SIPRI Arms Transfers Database*. SIPRI. Stockholm.
34. SIPRI. (2018)
35. Nye, Joseph S. (2008): *Public Diplomacy and Soft Power*. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 94–109. old.
36. Portland Communications (2018): *The Soft Power 30*. Portland. London. 180. old.
37. Booth, Michael (2014): *The Almost Nearly Perfect People*. Jonathan Cape. London. 416. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Barcza György (1994): *Diplomata emlékeim, 1911–1945*. Európa Kiadó. Budapest. 430. old.
- Békési László (2004): *A politika földrajza*. Aula Kiadó. Budapest. 206. old.
- Booth, Michael (2014): *The Almost Nearly Perfect People*. Jonathan Cape. London. 416. old.
- Csizmadia Norbert (2017): *Geopillanat*. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 22. old.
- Danielsen, Rolf (szerk., 1995): *Norway: A History from the Vikings to Our Own Times*. Scandinavian University Press. Oslo. 486. old.
- Flamm Benedek László (2004): *Régiók, regionális politikák Észak-Európában*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapesti Corvinus Egyetem. Budapest. 145. old.
- Gallai Sándor (1998): *A skandináv modell*. Aula. Budapest. 220. old.
- Global Footprint Network (2018): *Ecological Footprint Per Person*. Global Footprint Network. Oakland.
- Gustafsson, Daniel (2004): *Svédek Magyarországon, magyarok Svédországban és a svéd-magyarok*. Svéd Intézet. Trelleborg, Svédország. 40. old.
- Heininen, Lassi–Ahola, Joonas (2014): *'Geopolitics' of the Viking Age? in: Ahola, Joonas (szerk.): Fibula, Fabula, Fact – The Viking Age in Finland*. Studia Fennica Historia. Helsinki. 296–320. old.

- Helle Knut (szerk., 2003): *The Cambridge History of Scandinavia*. Cambridge University Press. Cambridge. 864 old.
- Lockhart, Paul (2004): *Sweden in the Seventeenth Century*. Palgrave Macmillan. Basingstoke. 199 old.
- Magidovič, Iosip Petrović (1961): *A földrajzi felfedezések története*. Gondolat Könyvkiadó. 876. old.
- Mahan, Alfred Thayer (1890): *The Influence of Sea Power upon History*. 329. old.
- McGann, James G. (2015): *2014 Global Go To Think Tank Index Report*. University of Pennsylvania. Philadelphia. 174. old.
- Naum, Magdalena–Nordin, Jonas M. (szerk., 2013): *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity*. Springer. New York. 324. old.
- Nordstrom, Byron N. (2002): *The History of Sweden*. Greenwood Press. London. 186. old.
- Próbáld Ferenc et al. (2014): *Európa regionális földrajza 2. Társadalomföldrajz*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 780. old.
- Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI, 2018). *SIPRI Arms Transfers Database*. SIPRI. Stockholm.
- Szilágyi István (2018): *Geopolitika*. Pallas Athene Kiadó. Budapest. 376. old.
- UK Government (2018): *Shipping fleet statistics: data tables (FLE)*. Department for Transport. London.
- United States Census Bureau (2010): *Total Ancestry Reported*. In: *2006–2010 American Community Survey 5-Year Estimates*. U. S. Census Bureau. Washington.
- Wezeman, D. Peter et al. (2018): *Trends in International Arms Transfer, 2017*. Stockholm International Peace Research Institute. Stockholm. 12. old.